

**Міністерство культури України
Департамент культури та взаємозв'язків з громадськістю
Черкаської обласної державної адміністрації
Черкаське музичне училище ім. С.С. Гулака-Артемовського**

Є.Сергієнко

**Деякі особливості організації індивідуальних
та практичних занять у музичних училищах
(мистецьких коледжах)**

2015

Зміст

1.	Вступ.....	3
2.	Сучасний урок, основні проблеми його організації	4
3.	Дидактична спрямованість заняття (уроку)	6
4.	Деякі аспекти використання проблемного методу та алгоритмічних моделей навчання.....	9
5.	Особливості проведення відкритого або показового заняття (майстер-класу).....	11
6.	Основні вимоги щодо організації та проведення заняття (уроку).....	15
7.	Література.....	17

1. Вступ

Мета і завдання будь-якої з форм науково-методичної роботи викладачів полягає у вдосконаленні організації освітнього процесу у будь-якій професійній діяльності. Професійна діяльність, яка пов'язана з процесом навчання (передачею знань та умінь, практичного досвіду однієї людини іншій), передбачає постійну роботу зі самовдосконалення й розвитку самого носія знань.

За законами музичної психології, теорії музичного сприймання, у формуванні музичного слуху – основи музичних здібностей, музичного мислення ми проходимо спочатку через виховання слухової або понятійної інерції (інерції вражень, понять, переконань), а потім маємо постійно долати у собі цю інерцію.

Іноді традиційність, ортодоксальність форм, методів, способів формування знань та умінь не означає відсутності постійної активної роботи з інтелектуальної насиченості й розвитку цих форм та методів.

Як не можна, на думку Геракліта і процитовану Платоном, двічі увійти в одну й ту саму річку, так неможливо заштовхати у найкласичнішу дидактичну скарбницю старий арсенал думок, тез, прийомів, порівнянь тощо. Це пов'язано з тим, що зі зміною історичного часу швидко змінюються певні змісти, поняття, образи, асоціації.

Якщо ми згадаємо власний досвід початкового доторкання, наприклад, до класичної літератури, то побачимо, що у творах давньогрецьких авторів, У. Шекспіра, Стендаля, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки можемо зустріти поняття й образи, які вимагають спеціального тлумачення або роз'яснення. Аналогічна ситуація присутня і в музичному мистецтві як у плані сприймання особливостей музичної мови, її асоціативності, так і у сенсі обсягів професійної інформації, її змісту, зв'язків з іншими науковими знаннями.

Педагог постійно мусить бентежити себе думками про те, що він вкладає у зміст своєї педагогічної діяльності:

- навчання вмінню грати ті чи інші вправи, п'єси, етюди, сонати тощо (оволодіння певним обсягом інформації);

- навчання мистецтву музичної інтерпретації, музичного виконавства, мистецтву художньої творчості через опанування низки творів, технологічних виконавських прийомів, розвиток всього комплексу музичних професійних здібностей, якостей та практичних умінь.

2. Сучасний урок, основні проблеми його організації

В організації професійного навчання окрім індивідуально-урочної та практичної (групової) форм, що є основою у спеціальному мистецькому закладі освіти і виявляться у підвищеній гнучкості щодо організації навчання за рахунок успішного співіснування цих систем, *індивідуальна форма навчання*, на відміну від лекційно-практичної, має як **позитивні дидактичні** аспекти (забезпечує безпосередній зв'язок викладача зі студентом при значній активності останнього; дозволяє встановити викладачеві безперервний зворотній зв'язок, бачити досягнення і складності *кожного* і надавати своєчасну допомогу), так і **негативні** моменти (відсутність на уроці слухачів, що віддаляє здобувача освіти від необхідних професійних умов роботи, значно знижує рівень відповідальності за результати самостійної домашньої роботи тощо).

Аналіз систем навчання, їх основних форм закріплює **певні параметри в організації навчання:**

- кількість студентів, які присутні на занятті (уроці);
- стиль роботи викладача;
- результати роботи, які дозволяють сформулювати визначення певної міри тривалості заняття (уроку) як *цілісної, логічно закінченої системи (як правило, 45 хв. – 1 академічна година)*.

До основних ознак заняття (уроку) слід віднести наступне:

1. Заняття (урок) – це постійна форма навчання, що забезпечує систематичне засвоєння студентом знань, навичок та умінь.
2. Кожний урок, кожне заняття включені до розкладу, обмежені як у часі, так і за обсягом навчального матеріалу.
3. Кожне заняття обов'язкове для відвідання студентом.
4. Заняття включає різні форми організації навчальної роботи, прийоми та методи навчання.
5. Заняття формує важливі пізнавальні якості особистості – інтерес до знань, активність мислення, самостійність тощо, керуючись

тезою – «Вчусь – це вчу себе», яка забезпечує досягнення освітньої мети.

Класифікацію занять можна визначити за:

- змістом та методами навчання;
- складовими частинами організації уроку;
- ситуаціями й стилем керівництва викладачем пізнавальною діяльністю студентів;
- основною дидактичною метою, визначеною викладачем відповідно до програмних вимог та індивідуальних особливостей кожного.

Відома така узагальнена класифікація занять (уроків):

- увідне заняття;
- заняття узагальнення, повторення та систематизації знань і навичок у володінні практичними виконавськими прийомами та реалізації практичних завдань;
- спеціальне заняття;
- одноцільове або багатоцільове заняття;
- бінарне заняття;
- інтегроване заняття;
- комбіноване заняття;
- заключне заняття;
- підсумкове заняття тощо.

Слід підкреслити що з дисциплін виконавського спрямування є необхідність точного визначення *етапу роботи* студента над опануванням знань, навичок, умінь та репертуаром у відповідності з індивідуальним навчальним планом.

Такими етапами можуть бути, наприклад:

- початковий етап;
- етап освоєння тексту музичного твору;
- етап роботи над технічними прийомами та засобами музичної виконавської виразності;
- етап досягнення якісного рівня технічного та художнього втілення змісту твору;
- етап підготовки до публічного виступу;
- етап концертного виконання;
- етап аналізу результатів роботи над музичним твором (музичними творами) за підсумками концертного виконання.

3. Дидактична спрямованість уроку (заняття)

Важливим моментом в організації навчання є *ясно визначена викладачем дидактично вмотивована спрямованість кожного заняття*. Вона вимагає від викладача серйозного аналізу рівня розвитку професійних здібностей і навичок студента в комплексі всіх складових, вдумливого послідовного індивідуального навчального планування навчання. Така особливість планування дає можливість успішно здійснювати у практичній роботі принцип цільової спрямованості щодо організації освітнього процесу та виховання всебічно професійно розвиненої особистості.

Саме чітко визначене цілеспрямоване планування будується на засадах основних принципів вітчизняної музичної педагогіки:

- єдності технічної та художньої майстерності;
- індивідуальному підході щодо професійного і загального розвитку кожної особистості;
- поступовості та послідовності у навчанні;
- гармонічному вихованні й розвитку музичних професійних здібностей, творчої ініціативи та самостійності;
- підкорення порядкуванню репертуарного планування, змісту та обсягів музично-теоретичної складової, педагогічним цілям та завданням.

Якщо, включаючи до індивідуальних навчальних планів студентів вивчення того чи іншого твору або теоретичного матеріалу, викладач ясно усвідомлює кінцевий результат, це означає, що ми маємо справу із чітко визначеною цільовою спрямованістю навчання, що дозволить запобігти вивченню «випадкового» репертуару або теоретичної інформації та безцільної втрати часу.

Основним елементом системи навчання на уроці є *пізнавальна діяльність самого студента під керівництвом викладача*.

Ефективність пізнавальної діяльності обумовлена:

1. Ясно визначеною викладачем *метою*, основні вимоги якої є доступність для усвідомлення студентом сформульованих викладачем вимог, ясність думки; чіткість й точність визначення понять, їх стійкість; наближення студента *кожною новою вимогою* до кінцевої мети в освоєнні будь-якого дидактичного матеріалу. Розвиваюча та виховна спрямованість пояснень змушують людину

розмірковувати, аналізувати, шукати рішення у розв'язанні технологічних та художніх проблем.

2. Стосунками, які склались між студентом та викладачем (від взаєморозуміння, об'єктивної оцінки можливостей одним-одного), залежить результат загальної творчої співпраці. Основою цього стає поєднання вимогливості викладача з цілковитою повагою до особистості кожного студента, що викликає у них пізнавальну активність. Організуючі індивідуальну роботу, важливо викликати зацікавленість до занять як таких. Студентам слід вказати на причини їх відставання, визначити шляхи подолання цього відставання. Важливим стає уважне, щире спостереження викладача за студентами під час занять з відзначенням найменших досягнень, як в урочній, так і в домашній роботі, підтримкою у майбутніх музикантах віри у власні можливості. Викладач має постійно пам'ятати, що бажання вчитись виникає та закріплюється лише у процесі успішної роботи, успішного результату.

І.Я. Лернер визначив такі закономірності успішно здійснюваного процесу навчання:

- виховуючий характер навчання;
- реалізація мети навчання виключно в умовах цілеспрямованої взаємодії викладача та студента;
- успішне навчання здійснюється тільки у результаті активної діяльності самого студента;
- освітній процес відбувається лише за умов відповідностей цілей викладача цілям студента;
- знання, навички і вміння можуть бути сформовані, якщо викладач стає організатором відтворення студентом усвідомлених дій, які покладені в основу вивчення будь-якого твору, теоретичного матеріалу, його практичного опанування;
- навчання складним видам діяльності залежить від спирання на попереднє оволодіння студентом *простими видами діяльності*, вмінням визначати відповідні ситуації для їх використання;
- рівень та якість засвоєння знань та навичок залежить від врахування викладачем *значення для студента змісту навчального матеріалу*;
- темп і точність засвоєння студентом знань і навичок пропорційні забезпеченому викладачем інтересу студента до освітнього процесу;

- успішність навчання та професійного розвитку залежить від включення студента у навчальну діяльність оптимальну для нього за рівнем складності;
- розвиток досвіду творчої діяльності студента можливий лише за умов наявності у освітньому процесі доступних для нього проблем та задач, які значне місце приділяють самостійній роботі студента;

Сьогодні звуження сфер діяльності людини цілком закономірне: галузі знань настільки просунулися вперед, що досягнути все можливо тільки у досить обмеженому просторі. Але чим ширша основа знань та умінь, тим вищою буде її вершина. Основа такої навчальної піраміди – це, перш за все, розвинутий інтелект студента, здатний до сприймання та засвоєння найскладнішого матеріалу, до вибудови багатопланових рівнів навчання, у якій би галузі знань він не знайшов своє використання. Відомо, що широке і глибоке пізнання світу в дитинстві дає справжній розвиток інтелекту. Початковий період навчання музиці повинен бути захоплюючим, сповненим різноманітних форм, знань, вражень, спілкування, активно впливати на емоційну сферу особистості, що не менш важливе і у подальшому.

Абсолютно неприпустимим є силомічне притягування молоді людини до занять музикою, не підготувавши її слух, волю, її емоційний розвиток. Імперативний початок «звукотворчої волі», як відомо, є найважливішою основою музичної професійної освіти. У музично обдарованих людей вибір професії музиканта є природною реалізацією цих здібностей, на які нашаровується додатковий психологічний рівень професійних притязань особистості. Їх відповідність або невідповідність цілям та можливостям кожного дає той чи інший кінцевий результат, накопичує як позитивний, так і негативний досвід творчої діяльності людини.

Методи, які сьогодні найбільш широко використовуються у процесі навчання, можуть бути різноманітними:

- *репродуктивний* метод – метод усвідомленого відтворення студентом попередніх пояснень викладача, поточних зауважень, освоєння прийомів гри на інструменті, відтворення музичного тексту, теоретичного матеріалу тощо;
- *слуховий* метод – спирається на активізацію слухових уявлень, слухового контролю студента за результатами власної прак-

тичної виконавської творчої діяльності тощо (бачу – чую – відтворюю – контролюю – удосконалюю).

- *проблемний* метод – метод аналізу довгострокових завдань з визначенням методів та прийомів роботи за умови більшої самостійності студента у їх розв’язанні;
- метод *творчого пошуку* – варіативності щодо вирішення виконавських або теоретичних завдань;
- метод *інтелектуальної атаки* – активізація інтелектуальної діяльності студента через збільшення та ускладнення пізнавальних завдань, опанування виконавськими прийомами;
- метод *емоційного впливу* через емоційно-образне сприймання, переживання та узагальненням музичних вражень самого викладача, активізацію емоційно-образного, асоціативного мислення та емпатійного переживання студента;
- метод *алгоритмічних моделей* – чітко, логічно організованої послідовності у засвоєнні студентом знань, виконавських навичок, розвитку логіки музичного мислення, етапності у формуванні професійних якостей і компетентностей.

3. Деякі аспекти використання проблемного методу та алгоритмічних моделей навчання

Перехід до активного впровадження новітніх навчальних технологій сьогодні є характерною ознакою оптимізації освітнього процесу з метою підвищення якості підготовки фахівців. Необхідність вирішення проблем *ефективності* навчання студентів, необхідність підготовки фахівця, спроможного вирішувати складні професійні задачі, з критичним мисленням, мобільністю знань, гнучкістю щодо їх застосування.

Проблемне навчання та алгоритмічне моделювання розглядається і як принципи дидактики, і як принцип активізації процесу навчання, і як психологічний стан, який забезпечує ускладнення освітніх задач.

Проблемний метод навчання – це така організація процесу здобуття студентом знань та формування практичного професійного досвіду, в основі якого покладений принцип створення проблемних ситуацій, визначення проблемних завдань і творчий

пошук шляхів їх розв'язання у довгостроковій перспективі з чітко окресленими актуальними задачами.

Проблема (від грецької «problema» - задача, завдання) – це визначення й усвідомлення студентом недостатності знань та умінь, виникнення бажання активізації пізнавальної діяльності, долучення студентів до практичного вирішення освітніх проблем, подолання складностей.

Проблемну ситуацію слід розуміти як усвідомлення студентом інтелектуального ускладнення у поясненні явищ або процесів, практичне розв'язання яких потребує самостійних пошуків студентом шляхів їх вирішення. Проблемна ситуація – це поштовх для активізації мислення здобувача освіти. Чим широкіше коло знань – тим більше усвідомлюється студентом невирішені проблеми. Зовні проблемна ситуація виглядає як конфлікт між тим, що студент знає та вміє, і тим, чого він повинен досягнути.

Створення проблемної ситуації відбувається за різних умов у разі зіткнення студента з явищами (фактами), складностями, проблемами, які вимагають теоретичного пояснення, коли викладач вважає необхідним спонукати студента до аналізу недоліків, складностей, суперечностей у виконанні або висловлюваннях та поясненнях, до пошуку й вибору вірного варіанта з обґрунтуванням цього вибору, самостійно порівнювати проблеми, явища, задачі, які потребують узагальнення та формулювання висновків.

Багато дослідників цілком слушно наголошують на тому, що успішне розв'язання проблемних задач залежить від розвитку у студентів певної низки інтелектуальних якостей, які дозволяють робити кілька висновків, знаходити кілька шляхів у подоланні освітніх і виконавських проблем.

Ознаками проблемного методу та алгоритмічної моделі навчання можна вважати:

- проблемне викладення освітніх та виконавських задач;
- евристичний (науково-пошуковий) спосіб удосконалення практичних навичок на основі звернень до вже опанованих студентом знань та умінь. Евристичний метод вимагає від викладача не тільки досконалого теоретичного та практичного володіння відповідним навчальним матеріалом, а й ретельно продуманого плану занять, чітко сформульованих запитань та вимог, передбачення можливих варіантів відповідей чи

виконання творів. Сократ не дарма порівнював роль вчителя з роллю акушера, який сам не народжує дитини, а лише допомагає її народженню; вчитель не народжує істини, а лише допомагає студенту торувати найкоротшим шляхом до неї;

- дослідження проблем, яке передбачає організацію самостійного пошуку студентом засобів удосконалення й поглиблення теоретичних знань та практичних навичок.

Принцип дослідження вимагає такої послідовності:

1. Обґрунтування, визначення проблеми, яку студент має *самостійно вирішити*.
2. Складання плану роботи студента щодо досягнення необхідного результату у вирішенні визначеної проблеми як самостійно так і за участі викладача.
3. Пошук студентом додаткових варіантів у роботі.
4. Аналіз студентом результатів своєї роботи.
5. Аналіз викладачем досягнутого студентом результату у вирішенні визначеної проблеми з окресленням наступних практичних кроків.

Порівнюючи проблемний метод та алгоритмічну модель навчання з репродуктивним методом навчання або з так званим «натягуванням» («дресурою») слід визнати їх різну мету. Активні методи навчання виховують творчу ініціативу, самостійність мислення, зростання інтелектуальної діяльності та відповідальності студента, його професійного потенціалу. Роль викладача у цьому змінюється: студент стає безпосереднім учасником процесу навчання, а не суб'єктом лише педагогічного впливу, в якому він є інертним і пасивним спостерігачем, очікуючи постійного контролю та зауважень з боку викладача, залишаючись «вічним студентом».

5. Особливості проведення відкритого або показового заняття (майстер-класу)

Метою проведення майстер-класу (показового заняття) або відкритого уроку може бути:

1. Ствердження методичних поглядів певної педагогічної співдружності або окремого викладача.
2. Обмін та поширення позитивного педагогічного досвіду роботи, що здобув визнання.

3. Стимулювання творчого пошуку викладачів, підвищення педагогічної майстерності.

Для участі в організації та проведенні майстер-класів, відкритих або показових уроків слід, у першу чергу, залучати найбільш досвідчених викладачів, які мають безсумнівні практичні позитивні результати у професійному музичному навчанні та вихованні. Практика залучення до цієї форми методичної роботи молодих фахівців абсолютно недоцільна, оскільки вимагає від викладача теоретичного узагальнення тої чи іншої методичної проблеми на підставі *власного успішного практичного досвіду педагогічної роботи*. У проведенні відкритого уроку важливим є спроможність студентів виконувати на необхідному рівні будь-яке творче завдання публічно.

У обговоренні майстер-класу або відкритого заняття слід враховувати:

- відповідність запланованої теми заняття цілям та змісту роботи викладача під час проведення майстер-класу.
- методичну доцільність та переконливість практичного вирішення проблем навчання, аналіз методів, які використовувались викладачем під час заняття.
- рівень теоретичного та практичного володіння викладачем матеріалом заняття, ясність, точність, логічність теоретичного обґрунтування методичних вимог, переконливість практичної ілюстрації викладачем своїх вимог та рекомендацій.
- методичну логічність структури організації заняття (раціональність використання часу, відповідність обсягу навчального матеріалу можливостям підготовки студента, використання структурних варіантів, рівень володіння студентом навчальним матеріалом в цілому).
- активність студента під час заняття, рівень його реакції щодо практичної реалізації зауважень викладача.
- емоційний тонус заняття.
- аналіз методів, які використовувались викладачем під час уроку.
- об'єктивність та вмотивованість оцінювання викладачем роботи студента під час заняття.
- манеру спілкування викладача зі студентом.
- рівень мовної культури: її емоційно-образну виразність, логічність, доступність, ясність у викладенні теоретичного змісту творчих завдань.

У мотивації висновків щодо проведеного заняття обов'язково мають бути зазначені позитивні, спірні та негативно-суб'єктивні аспекти з відповідною неупередженою аргументацією. Викладач, який проводив заняття, має право дати самооцінку результатів своєї роботи до їх обговорення всіма присутніми на занятті.

Форма відкритого заняття або майстер-класу передбачає активне спілкування викладача з присутніми колегами, якщо це не порушує методичної спрямованості щодо організації заняття, не сповільнює темп заняття та позитивно впливає на процес вирішення студентом освітніх задач.

Можна запропонувати у такий спосіб засвідчення участі викладачів у обговоренні відкритого заняття (уроку), майстер-класу.

Міністерство культури України
Черкаське музичне училище ім. С.С. Гулака-Артемовського
картка методичного аналізу відвідання заняття

викладачем _____

заняття (майстер-класу) _____

з предмету _____

викладача _____

студент _____ курсу _____

(група)

мета заняття, майстер-класу _____

аналіз заняття: 1) тема заняття (основна методична проблема) _____

2) етап роботи _____

3) володіння студентом (ами) навчальним матеріалом заняття _____

4) володіння викладачем матеріалом заняття:

а) теоретично (дати аналіз основних методичних аспектів у викладенні теми, мети) _____

б) практично (дати оцінку переконливості ілюстрацій теоретичних вимог) _____

5) методи, що використовувались викладачем під час заняття _____

6) ступінь активності роботи студента (ів) під час занять

7) оцінка викладачем роботи студента (ів) _____

8) тип заняття _____

9) структура заняття _____

10) обсяг навчального матеріалу _____

_____ його відповідність
можливостям студента (ів) _____

11) манера ведення уроку викладачем (дати аналіз особливостей,
відмінностей) _____

12) рівень мовної культури викладача _____

13) наявність виховного моменту та якість організації заняття

ВИСНОВКИ: 1) особливості методики (методів) роботи викладача

2) спірні моменти, або моменти, що потребують додаткового
роз'яснення _____

«___» _____ 20 __ рік _____
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Вміння методично аргументовано викласти письмово свої
враження від уроку або майстер-класу спонукає викладачів творчо
осмислювати здобуту інформацію, підвищує науково-методичний
рівень.

**Підсумовуючи все вище викладене, можна вважати
основними вимогами щодо заняття наступне:**

1. *Конкретність, точність у визначенні навчальної мети
заняття* – закріплення набутих знань і навичок; усвідомлення
викладачем нових цілей та завдань для кожного конкретного
студента, кожної конкретної навчальної ситуації; визначення шляхів
подолання складностей, освоєння нового, узагальнення недоліків та
аналіз причин їх виникнення; планування методів роботи щодо
ліквідації недоліків.

2. *Наявність спеціальних виховних та освітніх цілей:* розвиток у
процесі роботи під час заняття мислення, уваги, пам'яті,

виконавської волі, артистизму, працьовитості, дисципліни, відповідальності студента тощо.

3. *Використання різного матеріалу для активізації інтелектуально-розумової діяльності* (цікава інформація, факти з творчості видатних композиторів, музикантів; втілення загальних художніх завдань митцями різних професій – музикантами, художниками, поетами тощо).

4. *Відповідність прийомів та методів навчання* під час заняття рівню професійних можливостей студента.

5. *Використання завдань творчого характеру*, пошук варіантів виконання, засобів художньої виконавської виразності тощо.

6. *Ствердженні на кожному занятті робочої, творчої атмосфери*, що базується на довірі та взаємоповазі учасників освітнього процесу.

7. *Темп роботи під час занять має відповідати індивідуальним особливостям розвитку* комплексу професійних музичних та психофізичних особливостей кожного, уникаючи як покvapливості, інформаційного перевантаження, так і млявості, сповільненого темпу заняття, недостатньої вимогливості, організаційної недбалості з боку викладача.

6. Основні вимоги щодо організації та проведення заняття

Загальні педагогічні вимоги

1. Урахування викладачем вікових та індивідуальних особливостей студентів.
2. Дотримання вимог мовної культури викладачем та студентом.
3. Дотримання викладачем норм педагогічного такту.
4. Спрямування зусиль викладача на розвиток самостійності та пізнавальної активності студента.
5. Доброзичливість, об'єктивність, вимогливість – основа виховних та освітніх дій викладача під час заняття.

Дидактичні вимоги

1. Раціональне використання навчального часу.
2. Досягнення єдності змісту теоретичних і практичних прийомів навчання.

3. Дотримання зв'язків нового навчального матеріалу з попереднім.
4. Вплив викладача на формування у студентів вміння самостійно здобувати знання і застосувати їх на практиці.
5. Втілення викладачем вимог індивідуалізації, диференціації та інтенсифікації процесу навчання.
6. Завершеність структури заняття.

Психологічні вимоги

1. Необхідність урахування викладачем характеру та психологічних особливостей кожного студента.
2. Відповідальність викладача за власний психологічний стан, настрій та психологічний стан студента.
3. Створення викладачем під час заняття необхідного для навчання емоційно-інтелектуального фону.

Естетичні вимоги:

1. Забезпечення в аудиторії оптимального для навчання температурного режиму.
2. Обов'язковість систематичного провітрювання навчальних аудиторій.
3. Забезпечення чистоти навчальних аудиторій, їх своєчасне прибирання.
4. Естетичне оформлення наочних посібників, стендів у навчальних аудиторіях.
5. Виховний вплив викладача на зовнішній вигляд студентів, використання присутніми на занятті парфумерних засобів.
6. Контроль за станом нотного (навчального) матеріалу, робочих зошитів та конспектів студентів відповідно до вимог контролю знань та результатів самостійної роботи студентів.

У повсякденній роботі викладачеві слід частіше згадувати слова відомого педагога Ш.О. Амонашвілі : ***«Кожний шкільний день, кожний урок, має бути усвідомлений педагогом як дарунок дітям. Кожне спілкування дитини зі своїм вчителем повинно вселяти у неї радість та оптимізм».***

Література:

1. Амонашвілі Ш.О. «Добрідень, діти». М., 1992
2. Бабанський Ю.К. Оптимізація процесу навчання М., 1977
3. Горбач В.І. Проблеми дидактичних протиріч. М., 1989
4. Лернер І.Я. Закономірності якісного освоєння знань. М., 1998
5. Гомонат В.В. Формування основ педагогічної майстерності. К.: Вища школа, 1993
6. Демчишина Н.М. Проблемність як засіб удосконалення технології навчання. (Науково-методичний збірник «Новітні технології навчання») К., 2003